

A Study of the Educational Activities of the ORT Vocational Art Schools in Shiraz and Isfahan and their role in employment for the Iranian Jewish community: 1951-1962

 Shahram Gholami^{1*}

^{1*} - Assistant Professor, Department of History, Farhangian University, shahramgholami1975@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Following World War II, influenced by Truman's Principle 4 aid and followed by economic development, the expansion of vocational education gained momentum through the efforts of both the government and the Iranian Jewish community. One of these notable non-governmental institution from this period was the ORT Institute, established by the Iranian Jewish community under the guidance of the World ORT Institute between 1950 and 1978. This institute operated industrial and vocational schools in Tehran, Shiraz, and Isfahan. This study by examining archival documents and annual reports from the Iranian ORT to the World ORT Forum, attempts to highlight the role of this vocational institution in creating job opportunities for Jewish individuals and advancing Iran's industrialization through a descriptive-analytical approach. The present study aims to answer the question of what was the necessity of establishing these vocational schools in this period, and what were their achievements? The findings indicate that this institution was a pioneer in introducing and teaching various technical disciplines in Iran. Although the centers' activities were short-lived due to significant migration of students from Isfahan and Shiraz to Tehran and Israel, many continued their education at the Tehran vocational and industrial school, which expanded its offerings and established technical workshops. Along with Iran's economic development during the 1960s and 1970s, this institute played an effective role in creating new technical jobs opportunities for Iran's Jewish community, and facilitating their emigration abroad, especially to Israel, by utilizing up-to date knowledge and employing experienced technical teachers. Keywords: Jewish, ORT Foundation, religious minorities, Shiraz and Isfahan schools, vocational education.
Received: 13/03/2025	
Accepted: 05/07/2025	

Cite this article: Gholami,Shahram (2025) *A Study of the Educational Activities of the ORT Vocational Art Schools in Shiraz and Isfahan and their role in employment for the Iranian Jewish community: 1951-1962*, History of Industry, Vol 1, No 1, Autumn, year2025, pages: 109-135.

DOI: 10.30479/HI.2025.21786.1006

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

*Corresponding Author: Shahram Gholami

Address:

E-mail: shahramgholami1975@gmail.com

بررسی فعالیت آموزشی هنرستان‌های حرفه‌ای اُرت شیراز و اصفهان و نقش آن در توانمندسازی جامعه کلیمیان ایران: ۱۳۳۰ - ۱۳۴۱

شهرام غلامی^۱

استادیار گروه تاریخ دانشگاه فرهنگیان، shahramgholami1975@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۳/۱۲/۲۳

پذیرش:

۱۴۰۴/۰۴/۱۴

پس از جنگ جهانی دوم، تحت تأثیر کمک‌های اصل ۴ ترومن و در پی توسعه اقتصادی، گسترش آموزش حرفه‌ای هم از سوی دولت و هم از سوی جماعت کلیمیان ایران شتاب بیشتری پیدا کرد. یکی از این مؤسسات حرفه‌ای غیر دولتی این دوره، مؤسسه اُرت بود که از سوی جماعت کلیمیان ایران و با هدایت مؤسسه جهانی اُرت در سال‌های ۱۳۲۹ تا ۱۳۵۷ هنرستان‌های صنعتی و حرفه‌ای در تهران، شیراز و اصفهان برپا شد. این جستار با بررسی اسناد آرشیوی و گزارش‌های سالانه اُرت ایران به مجمع جهانی اُرت، با روش توصیفی - تحلیلی می‌کوشد تا نقش این مؤسسه آموزشی فنی را در ایجاد مشاغل فنی برای کلیمیان و پیشبرد صنعتی‌سازی ایران معرفی کند. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که ضرورت برپایی این هنرستان‌های حرفه‌ای غیر دولتی در این دوره چه بود و چه دستاوردهایی داشت؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که این مؤسسه در برپایی و آموزش برخی رشته‌های فنی در ایران پیشرو بود. هرچند به دلیل مهاجرت گسترده کلیمیان اصفهان و شیراز به تهران و اسرائیل، فعالیت این مراکز مدت زیادی ادامه نیافت، اما با توسعه فعالیت هنرستان‌های تهران و راه‌اندازی کارگاه‌های فنی، بیشتر این هنرجویان آموزش تکمیلی خود را در آنجا ادامه دادند. این مؤسسه همگام با توسعه اقتصادی ایران در دهه ۴۰ و ۵۰ خورشیدی با بهره‌گیری از دانش روز و به‌کارگیری هنرآموزان مجرب، در ایجاد مشاغل فنی نوین برای جامعه کلیمی ایران، افزایش مهارت فنی جوانان یهودی و تسهیل مهاجرت آن‌ها به خارج از کشور، به‌ویژه اسرائیل، نقش مؤثری داشت.

واژگان کلیدی: آموزش فنی و حرفه‌ای، اقلیت‌های مذهبی، مؤسسه اُرت، هنرستان‌های شیراز و اصفهان، یهودیان.

استناد: غلامی، شهرام (۱۴۰۴)، بررسی فعالیت آموزشی هنرستان‌های حرفه‌ای اُرت شیراز و اصفهان و نقش آن در توانمندسازی جامعه کلیمیان ایران: ۱۳۳۰ - ۱۳۴۱، تاریخ صنعت، سال اول، شماره اول، پاییز ۱۴۰۴، صص ۱۰۹-۱۳۵.

DOI: 10.30479/HI.2025.21786.1006

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

مقدمه

«سازمان توان‌بخشی از طریق آموزش» (Organization for Rehabilitation through Training) که به‌طور اختصار به ORT اُرت مشهور است، در سال ۱۸۸۰ در سن‌پترزبورگ روسیه، به‌منظور آموزش فنی و حرفه‌ای برای جوانان یهودی روسی برپا شد. مجوز کار این مؤسسه بنا به درخواست سه نفر از شهروندان روسی به نام‌های ساموئل پولیاکوف^۱، هوراس دوگونزبوگ^۲ و نیکولای باکست^۳ در سال ۱۸۸۰ توسط تزار الکساندر دوم صادر گردید. هدف از برپایی این مؤسسه، آموزش حرفه‌ای و مهارت‌آموزی در مشاغل مانند صنایع دستی و مهارت‌های کشاورزی به‌منظور بهبود زندگی یهودیان روسی بود که در آن زمان در فقر و تنگدستی به سر می‌بردند (Shapiro, 2011: 12-15). پس از انقلاب بلشویکی روسیه، مرکز این مؤسسه در سال ۱۹۲۱ به برلین منتقل شد. پس از روی کار آمدن نازی‌ها در آلمان در سال ۱۹۳۳، مراکز اُرت به فرانسه و سرانجام به ژنوی سوئیس منتقل گردید. پس از جنگ جهانی دوم، سازمان اُرت آلمان بار دیگر توسط یاکوب اولیسکی^۴ احیا و به‌سرعت شعبات دیگری در سایر کشورهای آفریقایی و آسیایی راه‌اندازی شد (Shapiro, 2011: 85,94,159,176). شعبه هنرستان اُرت در ایران نیز در سال ۱۳۲۹ / ۱۹۵۰ توسط آوراهاام میئر بلاس^۵، مهندس لهستانی‌الاصل و تبعه اسرائیل، با همکاری چند نفر از کلیمیان ایران راه‌اندازی و آغاز به کار کرد. این مؤسسه ابتدا در تهران و سپس در اصفهان و شیراز، هنرستان‌های صنعتی و حرفه‌ای برپا کرد. به دلیل مهاجرت یهودیان در شهرهای اصفهان و شیراز، شعبه اصفهان در سال ۱۳۳۷ و شعبه شیراز سال ۱۳۴۲ تعطیل شد؛ اما شعبه تهران تا سال ۱۳۵۷ توسعه بیشتری پیدا کرد و تا سال ۱۳۵۸ به کار آموزش فنی حرفه‌ای خود ادامه داد. پس از انقلاب، این مؤسسه در سال ۱۳۵۸ تعطیل شد و هنرستان‌های آن در تهران توسط دولت مصادره شد.

تا کنون درباره فعالیت هنرستان‌های مؤسسه اُرت در شیراز و اصفهان پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. شهرام غلامی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی کارنامه آموزشی مؤسسه فنی حرفه‌ای ارت ایران: ۱۳۲۹-۱۳۵۷»، کلیات فعالیت این مؤسسه، البته با تأکید بر

^۱. Samuel Polyakov

^۲. Horace de Gunzburg

^۳. Nikolai Bakst

^۴. Jacob Olejski

^۵. Avraham Meir Blass

هنرستان تهران، مورد بررسی قرار داده است. با جست‌وجو در کتابخانه‌ها و مجلات، هیچ پژوهش دیگری در این خصوص یافت نشد. تفاوت این پژوهش با تحقیقات گذشته این است که پژوهش حاضر به‌طور ویژه بر نحوه فعالیت هنرستان‌های شیراز و اصفهان و دستاوردهای آن‌ها تأکید دارد. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که ضرورت برپایی این هنرستان‌های حرفه‌ای غیر دولتی در این دوره چه بود و چه دستاوردهایی داشت؟ این پژوهش با هدف بررسی نقش آموزش فنی در برنامه صنعتی‌سازی دوره پهلوی دوم می‌کوشد تا با روش تحلیلی - توصیفی و بهره‌گیری از اسناد آرشیوی و گزارش‌های سالانه مؤسسه در ژنو، دستاوردهای هنرستان‌های حرفه‌ای اصفهان و شیراز را در ایجاد کارآفرینی و اشتغال‌زایی برای جماعت کلیمیان ایران در دوران رونق اقتصادی، تحولات آموزشی نوین و روند صنعتی‌سازی ایران در دهه ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ را توضیح دهد.

زمینه‌های برپایی هنرستان ارت ایران:

انقلاب مشروطیت، زمینه حاکمیت قانون و اعطای حق شهروندی برای اقلیت‌های مذهبی، از جمله کلیمیان ایران را فراهم آورد. در دوره رضاشاه تا اندازه‌ای وضعیت اشتغال یهودیان در مشاغل جدید دولتی بهتر شد و در نتیجه، وضعیت اجتماعی‌شان و منزلت شهروندی آن‌ها اندکی بهبود یافت. با این حال، در اسفند ۱۳۱۴ خ. احتمالاً تحت تأثیر روی کار آمدن دولت نازی آلمان، دولت ایران بدون هیچ توضیحی دستور داد تا رؤسای ادارات محلی سراسر کشور کارمندان یهودیشان را اخراج کنند. اگرچه بعداً به بسیاری از آن‌ها در داخل کشور مشاغل داده شد، اما مدت خدمت پیشین آن‌ها مورد محاسبه قرار نگرفت (Burrell, 1997: vol. 7, 265; Idem, vol. 12, pp 43, 161). در دوره پهلوی دوم و در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم نیز همچنان محدودیت‌هایی برای ورود یهودیان به مشاغل دولتی وجود داشت و به خاطر مشاغل پایین آن‌ها همچنان از لحاظ معیشتی فقیر و از لحاظ شغلی وضعیت ناپایداری داشتند؛ بنابراین، در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم، تبلیغاتی که پیرامون موفقیت فعالیت کیبوتص-های اسرائیل در خصوص آموزش حرفه‌ای صورت می‌گرفت، موجب علاقه‌مندی کلیمیان ایران برای روی آوردن به کارهای صنعتی از طریق توجه به آموزش فنی و حرفه‌ای شد (کرمانشاهی، ۱۳۸۶: ۲۵۵). هدف بنیان‌گذاران این سازمان، ایجاد اشتغال پایدار و استقلال مالی یهودیان ایران از طریق آموزش فعالیت‌های حرفه‌ای بود (لوی، ۱۳۷۶: ۵۳۵)؛ اما چون برپایی

چنین سازمانی از توان یهودیان ایران خارج بود، آن‌ها کوشیدند تا این کار مهم را با همکاری و سرمایه سازمان جهانی اُرت به سرانجام برسانند.

برای پیشبرد اهداف بالا، در پی تماس‌هایی که از سوی جامعه کلیمیان ایران با سازمان اُرت صورت گرفت، آوراها مئیربلاس (آبراهام)، مهندس لهستانی‌الاصل اسرائیلی، در مرداد سال ۱۳۲۹ خورشیدی به نمایندگی از مؤسسه اُرت جهانی برای راه‌اندازی هنرستان‌های فنی به ایران آمد. اولین وظیفه‌ای که بلافاصله بر کمیته اُرت تحمیل شد، آموزش حرفه‌ای پناهندگان گُرد عراقی بود که در اردوگاه‌های پیرامون تهران گرد آمده بودند. با توجه به اینکه اکثریت این پناهندگان در حال مهاجرت سریع به اسرائیل بودند، اولین کارگاه‌های کارآموزی برای آن‌ها در مشاغل ساختمانی (بنایی و درودگری ساختمانی) تنها در طی هشت ماه ایجاد شد. در همان زمان، اُرت ایران در حال توسعه تبلیغات آموزشی شدید در تهران و استان‌ها بود که نگرش جمعیت یهودی را در مورد کار دستی تغییر اساسی داد. در مدت شش ماه، شبکه‌ای از مدارس و دوره‌های حرفه‌ای راه‌اندازی شد که خیلی سریع به نماد تحول حرفه‌ای یهودیان در ایران تبدیل شد. در آبان ۱۳۳۰، دو کارگاه اُرت با ۱۲۰ دانش‌آموز در اردوگاه‌ها فعال بودند. در پایان اردیبهشت ۱۳۳۰، ۴ مدرسه حرفه‌ای با مدت تحصیل ۲ سال و ۸ کارگاه آموزشی به مدت ۸ تا ۱۴ ماه، با توجه به مشاغل مختلف برپا بود که روی هم رفته ۸۲۷ هنرجو داشت (Bureau Central de l'ORT Union, 1952: 59).

در سال ۱۳۳۰، اساسنامه مؤسسه اُرت در ۳۱ ماده برای مدت ۷ سال توسط جامعه کلیمیان ایران به تصویب رسید. طبق این اساسنامه، مؤسسه شامل یک مجمع عمومی، شورای اداری ۲۵ نفره و هیئت مدیره بود. طبق بند ۶ این اساسنامه، هر ایرانی بالای ۱۸ سال بدون تبعیض مذهب، عقیده و مرام، می‌توانست به عضویت مؤسسه درآید. طبق ماده ۴ اساسنامه، مؤسسه اُرت از راه‌های زیر می‌توانست به داوطلبان کمک کند:

۱. ترویج و تعلیم اطلاعات صنعتی، فنی و حرفه‌ای و فلاحتی از طریق ایجاد مزارع نمونه، مدارس، آموزشگاه‌ها و کارگاه‌های مختلف برای اطفال و اکابر.
۲. کمک سازمان به کارآموزان در حد امکان و از طریق ایجاد مراکز و مؤسسات سرپرستی و مدارس شبانه‌روزی و استخدام آموزگاران و استادان مجرب و تهیه لوازم کار برای آن‌ها و پرداخت هزینه تحصیل ایشان.

۳. تهیه ابزار و اسباب کار و مواد اولیه برای صنعتگران و کشاورزان در حد امکان و پرداخت هزینه تحصیلی ایشان و راهنمایی آن‌ها توسط متخصصان فنی و ایجاد شرکت‌های تعاونی برای آن‌ها (غلامی، ۱۴۰۱: ۳۰).

۱- هنرستان اُرت اصفهان

هنرستان ارت اصفهان در سال ۱۳۳۰ آغاز به کار کرد و به مدت هفت سال به فعالیت خود ادامه داد. ریاست این هنرستان تا پایان فعالیت آن در سال ۱۳۳۷ بر عهده آقای مفوض‌کار بود که با مهاجرت او به اسرائیل، این مرکز آموزشی نیز تعطیل شد. این مؤسسه در تاریخ ۱۳۳۰/۲۱/۵، طی شماره ۱۴۵۵۳ از اداره کل فنی وزارت فرهنگ برای آموزش رشته‌های منبت‌کاری، مینیاتور و تذهیب، خیاطی و درودگری، مجوز فعالیت دریافت کرد (ساکما، سند شماره ۲۴۱۲۸/۲۶۴، برگ ۱۹). با این حال، بنا به دلایلی که معلوم نیست، مؤسسه مرکزی اُرت در تاریخ تیرماه ۱۳۳۷ بار دیگر درخواست مجوز تأسیس هنرستان در اصفهان به صاحب امتیازی آقای نجات‌الله رغان و مدیر مسئولی آقای نجات‌الله کلیمی یعقوب‌زاده را که دارای دکترای پزشکی و رئیس داخلی درمانگاه دانشکده پزشکی اصفهان بود، داد (ساکما سند شماره ۲۹۷۰۱۵۷۵۳، برگ ۲؛ همان برگ ۵، ۱۵ و ۱۷). به هر حال، در آغاز کار استقبال خوبی از هنرستان ارت اصفهان صورت گرفت. به‌گونه‌ای که از ۱۵ آموزشگاه تجاری و کارگاه آموزشی با ۳۵ کلاس در سال ۱۳۳۰، ۹ کلاس آن در دوره‌های مختلف مربوط به اصفهان بود. همچنین از مجموع ثبت‌نام ۸۱۵ دانش‌آموز، ۲۴۳ نفر آن در مدارس حرفه‌ای ۲ ساله از اصفهان بودند. ترتیب کلاس‌های آموزشی ۲ ساله و رشته‌های آموزشی آن در سال ۱۳۳۰ در اصفهان به شرح زیر بود:

رشته حرفه‌ای	شمار کلاس‌ها	مجموع هنرجو	جمع هنرجویان اصفهان و تهران
خیاطی	۳ کلاس	۷۳	۳۴۷
نجاری	۳ کلاس	۷۰	
منبت‌کاری	۱ کلاس	۲۳	
برش و خیاطی	۳ کلاس	۷۸	۳۸۵

Source: ORT Union Activities in 1951: 46.

بنا به گزارش‌های موجود، پیشرفت هنرجویان در رشته‌های درودگری و خیاطی قابل ملاحظه بود؛ اما در خصوص رشته مینیاتور میان هنرستان هنرهای زیبای اصفهان و مؤسسه اُرت برای ادامه کار این رشته مناقشه‌ای وجود داشت. هنرستان هنرهای زیبای اصفهان که خود را متولی

این رشته می‌دانست، مدعی بود که به منظور حفظ صنعت مینیاتورسازی، مؤسسه اُرت باید برنامه عملی خود را به وسیله متخصصان این هنرستان تنظیم نموده و با نظارت آن فعالیت کند. به این ترتیب، از اداره کل هنرهای زیبا درخواست نمود تا از ادامه کلاس نقاشی و مینیاتورسازی توسط هنرستان اُرت جلوگیری نموده و یا دست کم آن را تحت نظر هنرستان هنرهای زیبا قرار دهد (ساکما، سند شماره ۲۶۴/۲۴۱۲۸ برگ ۵، ۷). ظاهراً یکی از دلایل راه‌اندازی کارگاه‌های مثبت-کاری در اصفهان به سال ۱۳۳۰، با نظر به چشم‌انداز آینده شغلی آن برای هنرجویان اصفهانی مهاجر به اسرائیل و کمک به آینده اقتصاد گردشگری اسرائیل بود. به هر حال، از ۴۸۲ هنرجوی آموزش‌دیده در رشته‌های مختلف در سال ۱۳۳۰، نزدیک به ۳۰۰ نفر موفق شدند به اسرائیل مهاجرت کنند (Central Office of the Ort Union, 1952:44).

هنرستان ارت اصفهان مشکلات گوناگونی داشت؛ از جمله: تا سال ۱۳۳۵ شمار دانش‌آموزان در کلاس‌ها بسیار بالا بود و فضای کافی برای دستگاه برش و همچنین اضافه شدن چرخ خیاطی اضافی وجود نداشت. گذشته از این، کمبود پرسنل واجد شرایط برای آموزش حرفه‌ای، کمبود اطلاعات معلمان و همچنین سطح ناکافی تحصیلات داوطلبان، مانع تدریس می‌شد. هرچند مؤسسه ارت برای یافتن مربیان واجد شرایطی که بتوانند کار مربیان دانش‌آموخته آینیر را تکمیل کنند، کوشید تا با بورس کردن فارغ‌التحصیلان ارت تهران این مشکل را جبران کند؛ اما این مشکل در هنرستان اصفهان و شیراز قابل حل نبود (ORT Uion, Raport Semestriel, 1956: 77). سرانجام به دلیل مهاجرت و کوچ گسترده یهودیان اصفهان به تهران، جمعیت آنان به قدری کاهش یافت که مدرسه اصفهان پس از ۷ سال آموزش حرفه‌ای، تعطیل شد. در نتیجه، فعالیت اُرت در اصفهان تنها به برگزاری دوره خیاطی کوتاه‌مدت کاهش یافت که آن نیز سرانجام در شهریور ۱۳۳۷ به پایان رسید و مواد و تجهیزات این دوره به مدارس دخترانه تهران و شیراز ارسال شد (World Ort Union, 1958: 54, 55).

۲- هنرستان اُرت شیراز

یکی دیگر از آموزشگاه‌های اُرت، هنرستان اُرت شیراز بود که در سال ۱۳۳۰ طی مسافرتی که ابراهیم بلاس (آوراها) به همراهی ابراهیم موره به اصفهان و شیراز داشت، برپا گردید و بلافاصله مدیریت آن بر عهده منوچهر امیدوار گذاشته شد (کرمانشاهی، ۱۳۸۶: ۲۵۷). منوچهر امیدوار مدیر هنرستان دارای مدرک علوم سیاسی و از کارمندان وزارت فرهنگ بود که پیش از

انتقال به هنرستان اُرت، معاونت هنرستان رنگزری تهران را در کارنامه خود داشت (ساکما، ۲۹۷۰۱۶۲۸۶، برگ ۱۸). او همچنین سردبیر مجله «عالم یهود» و از منتقدان مجله آلمانی‌پسند پیکار روز بود (سرشار، ۱۳۸۴: ۲۶۵). هر چند فعالیت رسمی این هنرستان در پایان سال ۱۳۳۰ آغاز شد، اما تنها در سال ۱۳۳۴ بود که امتیاز فعالیت آن به نام مرتضی سنهی صادر شد. شورای عالی وزارت فرهنگ نظر به موفقیت عملکرد ایشان در هنرستان اُرت تهران، در نهمین جلسه شورای عالی فرهنگ در تاریخ ۱۳۳۵/۳/۲۷ به ریاست آقای خان اکبر، امتیاز هنرستان اُرت شیراز به ایشان واگذار و مدیریت آن بر عهده آقای دکتر عزیز الله جواهریان، دکترای حرفه‌ای داروسازی، داده شد (ساکما، سند ۲۹۷۰۱۲۶۶۹، برگ ۳۶، ۴۲، ۵۱، ۵۴).

با این حال، پیش از صدور مجوز رسمی به نام آقای سنهی، هنرستان اُرت شیراز در ابتدای خرداد ماه سال ۱۳۳۰ دایر شد و مورد تأیید بازرسان وزارت آموزش و پرورش قرار گرفته بود. این شهر با ۱۵۰۰۰ یهودی، پس از تهران و اصفهان، یکی از بزرگ‌ترین جوامع یهودی ایران را داشت. پروژه ایجاد هنرستان اُرت در شیراز پس از توافق اُرت ایران با جامعه یهودیان آمریکا (J.C.A) صورت گرفت. به این ترتیب، کمک‌هایی برای تجهیز و نگهداری این مرکز از سوی جامعه کلیمیان آمریکا به مؤسسه اُرت ایران پرداخت شد. پس از آن، یک کمیته محلی در شیراز تشکیل شد که با هزینه خود، خانه‌ای ۱۵ اتاقه را اجاره کرد که می‌توانست شامل کارگاه‌ها و کلاس‌های مدرسه نجاری، خیاطی و برش با مجموع ۱۳۱ دانش‌آموز باشد. همچنین کمیته اُرت در شیراز، مبلغ ۱۰۰۰ دلار را در اختیار اُرت تهران قرار داده است (Bureau Central de l'ORT Union, 1952: 60-61).

رشته‌های آموزشی این هنرستان در سال ۱۳۳۱ عبارت بودند از منبت‌کاری و درودگری برای پسران و رشته خیاطی برای دختران. احتمالاً در سال ۱۳۳۲، کلاس کفاشی و خاتم‌کاری پسران به فعالیت‌های این هنرستان اضافه شد (ساکما، سند شماره ۲۹۷۰۱۶۲۸۶، برگ ۵۶). حسنعلی احسنی، بازرس ویژه وزارت فرهنگ که برای بازرسی اُرت شیراز رفته بود، فعالیت هنرستان را موفق ارزیابی کرده است. بنا به گزارش او، هنرستان اُرت شیراز در سال ۱۳۳۱ شامل پنج کلاس به شرح زیر بود:

۱- کلاس نجاری پسران که تحت سرپرستی آقای تعصب، از دیپلمه‌های هنرستان دولتی بود، مشغول کار نجاری بودند و با اینکه هنوز دو ماه از آغاز به کار هنرستان در شیراز نگذشته

بود، کار نجاری شاگردان بسیار رضایت بخش بوده و قاب‌هایی ساخته بودند که در دفتر هنرستان موجود بود.

۲- کلاس مثبت‌کاری پسران تحت سرپرستی آقای پرویز خاتمی که کارهای مقدماتی آن‌ها مخصوصاً لوازم اولیه را رأساً خود شاگردان تهیه می‌کردند، از هر حیث قابل توجه بود.

۳- کلاس فنی خیاطی که شاگردان بعد از اینکه تئوری خیاطی را در کلاس دیگر فرا بگیرند، عملاً با چهارچرخ خیاطی که در اختیار داشتند، آنچه را که به‌طور تئوری فرا گرفته بودند، عملاً تحت نظر مادام فیلو که در این نظر تخصص داشت، مورد آزمایش و عمل قرار می‌دادند.

۴- کلاس تئوری خیاطی تحت سرپرستی خانم زینت دولتشاهی که با متد صحیح، اصول خیاطی را به‌طور عملی در جزوه مرتبی دیکته کرده و شاگردان تحریر می‌کردند.

۵- کلاس مقدماتی نقاشی و حساب و زبان عبری برای هنرجویان. تا اینکه از حیث معلومات مقدماتی برای فراگرفتن قسمت‌های هنری استعداد کافی حاصل نمایند. به‌طور کلی، وضع آموزش با توجه به رعایت اصول اخلاقی و بهداشتی مناسب بود (ساکما، سند ۱۶۲۸۶/۲۹۷۰، برگ ۱۸).

تجهیزات دریافت شده از اتحادیه مرکزی ORT در سال ۱۹۵۵/۱۳۳۴ و خرید برخی ابزارهای دیگر در ایران به کمک جامعه یهودی آمریکا، باعث تکمیل نیازمندی‌های هنرستان شیراز شد. در نتیجه، در فروردین ماه ۱۳۳۴، یک مدرسه کفاشی افتتاح شد. ۲۴ دانش‌آموز در آن مدرسه پذیرفته شدند و تحت راهنمایی یک مربی ارمنی عالی که در تهران مشغول به کار بود، به‌سرعت پیشرفت کردند. پنج ماه پس از گشایش مدرسه، کفش‌های ساخته شده در این کارگاه بین بخشی از دانش‌آموزان مؤسسه توزیع شد و در طول سال تحصیلی جاری، همه دانش‌آموزان اُرت به‌طور مشابه از کفش‌های تولیدی این مؤسسه داشتند. موفقیت این مدرسه به حدی بود که با شروع مجدد تحصیل در شهریور ماه، مربی جدیدی را استخدام نموده و کلاس دوم را با ۲۶ دانش‌آموز افتتاح کرد. بنا به گزارش سالانه اُرت ایران، این مدرسه نیاز مبرم محلی را برآورده کرده و به‌طور عادی در حال توسعه بود. فعالیت‌های اُرت در شیراز به نفع فارغ‌التحصیلان آن، نتیجه قابل توجهی داشت و باعث شد تا شماری از یهودیان ایرانی به تحصیل در یک کار حرفه‌ای روی بیاورند. در نتیجه، اُرت ناگزیر شد در آذر سال ۱۳۳۴، دوره‌ای را برای نجاران با

۱۸ شرکت‌کننده باز کند. این دوره با دومین دوره برای کفاشی دنبال شد که در ۱ ژانویه ۱۹۵۶/ ۱۱ دی ۱۳۳۴، با ۲۰ کارآموز افتتاح شد (Central Office of the Ort Union, 1956: 101).

بنا به گزارش آقای احسنی، بازرس ویژه وزارت فرهنگ، وضعیت اُرت شیراز از هر حیث شایان توجه و تقدیر بود. دانش‌آموزان پیش از نام‌نویسی مورد معاینه پزشک مخصوص بنگاه که پزشک فرهنگ هم بود، قرار می‌گرفتند. عمارت هنرستان نیز بسیار مناسب و وسیع و اتاق‌های آن از لحاظ نور و بهداشت و نداشتن رطوبت بسیار عالی بود. ساختمان هنرستان اُرت شیراز، ساختمانی بزرگ در دو طبقه مجزا بود. طبقه فوقانی اختصاص به سه کلاس دختران داشت و هیچ‌گونه تماسی بین کلاس دختران و دو کلاس پسران نجاری و منبت‌کاری که سن آن‌ها محدود و به حدود ۶ سال ابتدایی می‌رسد، وجود نداشت. همچنین مواد اولیه هنرستان که از نوع خود بهترین مواد اولیه بود، به‌طور مرتب از تهران می‌رسید. وسایل مورد نیاز، مانند چوب، ماشین‌آلات دیگر و کتور سه فاز برای ماشین نجاری، از مؤسسه مرکزی برای شیراز فرستاده می‌شد (ساکما، سند ۲۹۷۰۱۶۲۸۶، برگ ۱۷).

ساختمان هنرستان اُرت شیراز عمارتی دو طبقه بود که طبقه بالای آن کاملاً مجزا از طبقه نخست بود و سه کلاس دخترانه داشت. طبقه یکم هم دارای دو کلاس پسرانه نجاری و منبت‌کاری بود. سن دانش‌آموزان محدود به کلاس ششم ابتدایی بود.

در سال ۱۳۳۱، کلاس نجاری پسران تحت سرپرستی آقای تعصب، از دیپلمه‌های هنرستان دولتی، بود. کلاس فنی - عملی خیاطی بر عهده خانم فیلو بود و دانش‌آموزان بعد از یادگیری تئوری خیاطی با چهار چرخ، کار خیاطی را انجام می‌دادند. کلاس تئوری خیاطی هم بر عهده خانم زینت دولتشاهی بود که در آغاز به‌صورت جزوه‌نویسی تدریس می‌کرد (سند شماره ۲۹۷۰۱۶۲۸۶ محل در آرشیو ۶۰۲ ژ ۱۲ ژ ۱). کلاس منبت‌کاری پسران نیز تحت سرپرستی آقای فیروز خاتمی قرار داشت و دوره آموزشی آن ۳ ساله بود؛ اما از آنجایی که دوره آموزش منبت‌کاری نیاز به تخصص و مهارت بیشتری داشت، مؤسسه اُرت دریافت که هنرجویان آن در یک دوره آموزشی سه ساله نمی‌توانند به‌خوبی آموزش دیده و با هم‌تایان مسلمان خود در این زمینه رقابت کنند؛ بنابراین، در سال ۱۳۳۵ برای افزایش مهارت آن‌ها، دوره‌های آموزش منبت‌کاری را افزایش داد (Central Office of the ORT Union, 1956: 41). مؤسسه اُرت در سال ۱۳۳۲ سیاست سختگیرانه‌تری برای جذب هنرجویان در پیش گرفت و انتخاب دقیق‌تری از دانشجویان به عمل آمد و در نتیجه، این امر منجر به کاهش جزئی در تعداد درخواست‌های

پذیرش شد؛ زیرا مؤسسه ارت ایران باور داشت به جای کمک به رفع بی‌سوادی، باید آموزش را در مدارس خود به گونه‌ای گسترش دهد که اکثریتی که از همه کمتر مورد توجه بوده‌اند، تحت پوشش قرار گیرند (Central Office of the Ort Union, 1954: 86).

شمار دانش‌آموزان و رشته‌های تحصیلی دوره روزانه هنرستان‌های اصفهان و شیراز در سال‌های ۱۳۳۳ و ۱۳۳۴

سال ۱۳۳۴		سال ۱۳۳۳		اصفهان دوره‌های روزانه
شمار هنرجویان	رشته آموزشی	شمار هنرجویان	رشته آموزشی	
۱۸ نفر	نجاری و منبت‌کاری	۲۲	نجاری	
		۱۱	منبت‌کاری	
		۱۰	میناتور	
۹۹ نفر	خیاطی و برش دوخت	۱۲۴	خیاطی و طراحی لباس	شیراز دوره‌های روزانه
۳۷ نفر	نجاری و منبت‌کاری	۴۹	نجاری	
		۲۴	منبت‌کاری	
۲۲۲ نفر	خیاطی و برش	۲۱۷ نفر	خیاطی و طراحی لباس	
۴۸ نفر	کفش‌سازی	-	کفش‌سازی	

Source: Central Office of the Ort Union, 1954: 88; Idem, 1955: 102.

مؤسسه اُرت در شیراز در سال‌ها ۱۳۳۳ و ۱۳۳۴ علاوه بر کلاس‌های روزانه، کارگاه‌های آموزشی کوتاه‌مدت برای آموزش بزرگسالان برپا کرد؛ از جمله آموزش نجاری برای بزرگسالان در دوره‌های عصرانه با ۳۰ نفر و یک دوره کفش‌دوزی شبانه در شیراز در دی ماه ۱۳۳۴ با ۲۰ هنرجو برگزار کرد و در بهمن همین سال، یک دوره فشرده برای تأسیسات برقی برای بزرگسالان گشایش یافت که ۱۲ نفر هنرجو در آن ثبت نام کردند (Central Office of the Ort Union, 1955: 102). همچنین در سال ۱۳۳۵، کلاس‌های شبانه پیراهن‌دوزی برای دختران در شیراز و اصفهان دایر شد؛ زیرا این افراد به دلیل بی‌سوادی و یا ناکافی بودن آموزش ابتدایی، در مدارس معمولی پذیرفته نشده بودند (Idem, 1957: 41). در آغاز سال تحصیلی ۱۳۳۸-۱۳۳۹، یک مدرسه الکترومکانیک در شیراز با همکاری انجمن اوتصر هاتوره افتتاح شد (world Ort Union, 1959: 43). در سال ۱۳۳۹ با ابتکار شخصی مدیر فنی اُرت شیراز که برای برانگیختن علاقه جوانان محلی سخت تلاش می‌کرد، در قسمت آموزش پسران در شیراز،

رشته‌های جوشکاری اکسی‌استیلن و جوش قوسی^۱ باز شد. دو دستگاه تراشکاری و موارد مختلف دیگر برای تجهیزات این رشته تکمیل گردید. همچنین کوشش‌هایی برای سازماندهی بخش الکترومکانیک صوتی^۲ به عمل آمد.

با وجود کوشش‌های مدیر فنی ارت شیراز برای توسعه برنامه‌های آموزشی آن، این مرکز از مشکلاتی مانند مهاجرت دانش‌آموزان به اسرائیل، مهاجرت به تهران، فقدان تدریس شایسته کارکنان و فاصله ۶۰۰ مایلی آن از مؤسسه آرت در تهران که تماس و کنترل مرکزی را محدود می‌کرد، برخوردار بود (World Ort Union 1958, 55, 56). گذشته از این، شماری از عوامل روانی مانع از تحقق کامل این کار می‌شد. مؤسسه ارت در بخش دختران نیز با همین مشکل روبه‌رو بود. در نتیجه، مؤسسه آرت ایران ناگزیر شد تا همه تجهیزات خود را به هنرستان ارت تهران انتقال دهد که البته لازمه این کار، انتقال تعدادی از دانشجویان از شیراز به پایتخت بود (World Ort Union, 1960:69).

در مورد کلاس‌های دخترانه نیز پس از بررسی و بازرسی اتحادیه جهانی آرت در سال ۱۳۳۶، اقداماتی برای ساماندهی کامل مدرسه دخترانه در شیراز انجام شد. این مدرسه بعداً به‌طور مستقل فعالیت خود را آغاز کرده و تلاش بسیاری کرد تا آن را به استانداردهای هنرستان ارت در تهران برساند. با این حال، دوره تحصیلی سال سوم رشته خیاطی در ژوئن ۱۹۶۱ (خرداد ۱۳۴۰) تکمیل و به پایان رسید. گذشته از این، قرار بر این شد تا هنگامی که مدرسه جدید دخترانه اوتصر هاتورای آرت^۳ تکمیل و راه‌اندازی می‌شود، دوره‌های آموزشی دستی سازماندهی‌شده را جایگزین کنند. با این حال، متأسفانه از آنجایی که دختران شیرازی علاقه‌ای به کار صرفاً دستی با مدرک دیپلم نداشتند، امکان تداوم آموزش حرفه‌ای در شیراز وجود نداشت؛ بنابراین، تا این سال چهار کلاس اوتصر (Otzar) به‌طور منظم در دوره‌های آموزشی دستی برگزار می‌کرد و هنرجویان دختر در این کلاس‌ها شرکت می‌کردند (World Ort Union, 1960:69). سرانجام، مرکز آموزش حرفه‌ای شیراز در قسمت آموزش دختران نیز بنا به دلایلی که پیش‌تر گفته شد، در سال ۱۳۴۰/۱۹۶۱ تعطیل شد (ORT Uion, (annual report) (1965: 77).

^۱- Oxyacetylene and arc-welding

^۲- sound electro-mechanics section

^۳- ORT-Otsar Hatorah

شمار هنرجویان پسر در هنرستان ارت شیراز و اصفهان در شهریور ۱۳۳۵ / ۱۹۵۶

رشته آموزشی	کلاس مقدماتی	کلاس اول	کلاس دوم	کلاس سوم	کلاس چهارم	جمع
اصفهان						
نجاری	۱۱	۱۱	-	-	-	۱۱
خیاطی و برش	۳۴	۲۱	۱۱	۱۴	۸۰	
شیراز						
نجاری	۷	۷	۷	-	-	۱۴
کفش سازی	۱۰	۵۱	-	-	-	۶۱
منبت کاری	-	۱۲	۱۰	-	-	۲۲
خیاطی و برش	۴۰	۱۳	۳۴	۷۸	۱۷	۱۸۲

Source: Central Office of the ORT Union, November 1956:41

مؤسسه ارت علاوه بر آموزش پیوسته برای کودکان، در سال ۱۳۳۵ چند دوره کلاس های ناپیوسته شبانه برای بزرگسالان در اصفهان و شیراز در رشته زیر برگزار کرد؛ در اصفهان یک دوره یک ساله نجاری، پیراهن دوزی و لباس بچگانه برپا شد. در شیراز نیز آموزش درودگری برای دوره های یک ساله، کابینت سازی در دوره دو ساله، کفش سازی در دوره های دو ساله و پیراهن دوزی و لباس های بچگانه برای دوره های ۱ ساله دایر شد. برنامه کلاس های شبانه در این دوره ها شامل ۱۴ ساعت در هفته بود که ۱۰ ساعت کار عملی و ۳ تا ۴ ساعت کلاس نظری بود (Central Office of the ORT Union, 1956: 43). دوره های آموزشی بزرگسالان برای درودگری و کفش سازی در شیراز برای سال تحصیلی بعد هم ادامه یافت. در نیم سال نخست تحصیلی ۱۳۳۵، روی هم رفته ۸۳ نفر بزرگسال در دوره های درودگری و کفش سازی ثبت نام کردند. بخش قابل توجهی از شرکت کنندگان در این دوره های آموزشی، فارغ التحصیلان دبیرستان های محلی شیراز بودند که پس از فراغت از تحصیل با محدودیت اشتغال یابی مواجه بودند و با شرکت در این دوره ها فرصت مهارت لازم برای شغل به دست آوردند (Ort Union, semi annual, 1956: 71).

دستاوردهای هنرستان‌های اُرت شیراز و اصفهان

الف: ایجاد اشتغال از طریق راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی و استخدام در کارخانه‌ها

از آنجا که ایران در آغاز دهه ۱۳۳۰ هنوز فاقد صنایع کارخانه‌ای یا صنایع دستی بود که بتواند فارغ‌التحصیلان اُرت را جذب کند، مؤسسه اُرت برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی مدارس خود کارگاه‌های تولیدی راه‌اندازی کرد. هنگامی که این پروژه برای اولین بار آغاز شد، مطلوب به نظر می‌رسید؛ زیرا به جوانان و خانواده‌های آن‌ها مزایای فوری مادی حاصل از آموزش فنی نشان داده می‌شد و این تنها وسیله متقاعد کردن آن‌ها بود که انجام یک پیشه و صنعت استقلال مادی به همراه داشت (Central Office of the Ort Union, 1954: 86).

در پایان دهه ۱۹۵۰، هنرجویان رشته‌های مکانیک، الکترومکانیک، کابینت‌سازی و آرایشگری، غالباً در یافتن کار مشکلی نداشتند. اکثر خیاط‌ها خود اشتغال بودند. برخی از آن‌ها نیز چرخ‌های خیاطی را از صندوق لووویچ (Lvovitch) دریافت کردند (world Ort Union, 1959:43). در سال‌های بعد، کارگاه‌های تولیدی که با کمک «صندوق لووویچ» ایجاد شده بودند، نقش مهمی در حل مشکل اشتغال داشتند. این فعالیت کمک بزرگی برای اعتبار سازمان اُرت در ایران بود. پس از بازدید دکتر آلبرشتاین (D. Alberstein) از بازرسان اتحادیه اُرت از شهرهای اصفهان و شیراز و گزارش وضعیت نامطلوب آنجا، با بودجه‌ای که اتحادیه اُرت در چهارچوب «صندوق لووویچ» در اختیار اُرت ایران قرار داد، کارگاه‌های متعددی ایجاد شد (در اصفهان یک کارگاه برای خیاطی و کارگاه دیگری برای درودگری با ۷ شرکت‌کننده و در شیراز ۷ کارگاه درودگری و دو کارگاه منبت‌کاری برای ۱۳ نفر از فارغ‌التحصیل). همچنین در این دو شهر، چرخ خیاطی‌های متعددی به دختران فارغ‌التحصیل داده شد که به آن‌ها امکان می‌داد تا زندگی مناسبی کسب کنند. در این شهرها که تاجران یهودی سرشناسی نداشت، این کارگاه‌ها اعتبار اُرت را به میزان قابل توجهی افزایش داد و بسیاری از کلیمیان را تشویق کرد تا به بررسی بیشتری درباره این نوع حرفه‌ها داشته باشند (Central Office of the Ort Union, 1955: 103). همچنین تا سال ۱۳۳۶، بیش از ۴۰ کارگاه تولیدی مکانیک، برق، نجاری و خیاطی بانوان که با کمک صندوق لووویچ در تهران، اصفهان و شیراز تأسیس شده بود، فعالیت مطلوبی داشتند. این کارگاه‌های تولیدی به‌صورت فردی یا تعاونی اداره می‌شدند Bureau central place des (nations, 1958:52).

بخش درودگری و مثبت کاری اصفهان در سال‌های پایانی کار خود به دلیل تحصیلات ناکافی هنرجویان، از وضعیت مطلوبی برخوردار نبود؛ اما بخش درودگری هنرستان شیراز موقعیت رضایت‌بخشی داشت و مبل‌های با کیفیتی تولید می‌کرد و مقدار زیادی مبل با سفارش ادارات و سازمان‌های این شهر درست کرده بود. بخش کفش‌سازی هنرستان شیراز نیز میان سایر بخش‌های حرفه‌ای هنرستان‌های ارت ایران، موقعیت بسیار خوبی داشت. دانش‌آموزان با روحیه عالی کار می‌کردند و تمام مراحل تولید کفش‌های مردانه، زنانه و بچگانه را انجام می‌دادند (OTR Union, Rapport Semestriel, 1956: 76-77).

گذشته از این، ارت ایران در سال ۱۳۳۶ کارگاه‌های تولید لباس‌های بچگانه و لباس زنانه در اصفهان و شیراز، راه‌اندازی کرد. این کارگاه‌های خود اشتغالی تحت مدیریت ارت اداره می‌شد و ماشین‌های خیاطی و لوازم آن با کمک صندوق لوویچ خریداری شد. در سال‌های نخست با اینکه شمار زیادی مغازه‌ها و کارگاه‌های شخصی یا تعاونی به کمک صندوق لوویچ در اصفهان و شیراز تشکیل شد، اما این کار به کلی مشکل اشتغال هنرآموزان هنرستان ارت را برطرف نمی‌کرد؛ زیرا هر چند در تهران وضعیت نسبتاً بهتر بود، اما جمعیت یهودی شهرهای شیراز و اصفهان بسیار فقیر بودند و نمی‌توانستند محصولات تولید شده کارگاه‌های موجود را جذب کنند. گذشته از این، مسلمانان این شهرها به‌طور کل رغبت چندانی برای خرید کالاهای تولید شده یهودیان نداشتند (Central Office of the ORT Union, 1957: 40)؛ اما به تدریج فعالیت این کارگاه‌های تولیدی که به صورت فردی یا تعاونی اداره می‌شد، گسترش یافت. این کارگاه‌ها هر چند کوچک بودند، اما از نظر اجتماعی کاری انقلابی به حساب می‌آمدند و در کل، انتظار می‌رفت با توجه به افزایش تقاضا برای کارگران ماهر در این زمینه‌ها، کارگاه‌های درودگری و کابینت‌سازی در سال‌های بعد گسترش یابد. راه‌اندازی این حرفه‌ها با توجه به افزایش تقاضای مربوط به پروژه‌های ساختمانی و عمرانی انجام‌شده در تهران که به سرعت در حال گسترش بود، برنامه‌ریزی شده بود (Ibid). بسیاری از هنرآموزان هنرستان‌های ارت شیراز و اصفهان هنگام توسعه صنعتی ایران در دهه ۱۳۴۰، به کارخانه‌های صنعتی راه یافتند و یا کارگاه‌های خودشان را برپا کردند. همچنین اجرای برنامه صنعتی کشور و نیاز شدید به استادکاران، باعث اعتلای نام جوامع یهودی اصفهان و شیراز شد (غلامی، ۱۴۰۱: ۴۹؛ کرمانشاهی، ۱۳۸۶: ۹-۲۵۸).

برنامه پنج ساله توسعه ایران همراه با افزایش سرمایه‌گذاری خارجی، باعث توسعه اقتصادی کشور شد و زمینه اشتغال بیشتر هنرجویان فنی را تسهیل کرد. این وضعیت مزایای قابل توجهی را برای فارغ‌التحصیلان اُرت فراهم می‌کرد (Bureau central place des nations, 1958:51). برای درک این موضوع می‌توان به وضعیت یکی از فارغ‌التحصیلان رشته برق اشاره کرد که پس از گذراندن دوره آموزشی در سال ۱۳۳۹/۱۹۶۰، به یزد یعنی زادگاهش رفت و در آنجا به‌عنوان سرکارگر با دستمزد ماهانه بالغ بر ۱۲۰۰۰ ریال (۱۶۰ دلار) مشغول به کار شد و احتمالاً او پردرآمدترین کارگر این شهر بود (World Ort Union, 1960:70). همین امر در مورد فارغ‌التحصیلان هنرستان دختران نیز وجود داشت. در سال ۱۳۴۵، ده نفر با حقوق ماهیانه حدود ۳۰۰ دلار به استخدام دانشگاه تبریز درآمدند. با این حال، وضعیت فارغ‌التحصیلان رشته برش و دوخت کاملاً متفاوت بود؛ زیرا استخدام در خیاطی‌های سفارشی محدود و حقوق آن پایین بود (World Ort Union, 1967:60).

تا سال ۱۳۴۶، مؤسسه اُرت بیش از ۲۸۰۰ متخصص را آموزش داده بود که در تمام شاخه‌های صنعت کار می‌کردند. اکثر آن‌ها که پیش‌تر از خانواده‌های بسیار فقیر بودند، اکنون جزو خانواده‌های مرفه به حساب می‌آمدند (World Ort union, 1968: 65)؛ برای نمونه، در نیمه دهه ۱۳۴۰، بیشتر دانش‌آموخته‌های اُرت توسط کارخانه‌های تازه تأسیس مانند ارج، آزمایش، ایران ناسیونال، کارخانه‌های فولاد و کارتن‌سازی، مشغول به کار شدند. در سال ۱۳۴۷، کارخانه جدید مونتاژ سیتروئن، بسیاری از پسران اُرت را استخدام کرد (Ibid:69). بیشتر آنان اکنون به‌عنوان سرکارگر و مدیر تولید در کارخانه علاءالدین (گرمایش)، جنرال استیل (تبرید) و در کارخانه جعبه‌سازی (جعبه‌های کاغذی) کار می‌کردند (World Ort Union, 1969: 67). موفقیت برنامه‌های اُرت در هنرستان تهران باعث شد تا معاون آموزش فنی وزارت آموزش و پرورش در سال ۱۳۴۸ از مؤسسه اُرت درخواست کند تا برای معلمان هنرستان‌های ایران، دوره‌های آموزش تکمیلی برگزار کند. این پروژه قرار بود در تابستان ۱۹۷۰ به بهره‌برداری برسد (Ibid, 69).

همچنین رونق صنعت ایران و حقوق بالایی که هنرجویان در کارخانه‌ها دریافت می‌کردند، باعث تغییر اساسی در نگرش کارآموزان جوان یهودی و حتی در نگرش والدینشان در سال‌های دهه ۱۳۴۰ شد. آموزش حرفه‌ای در مؤسسه اُرت که در سال‌های نخست فعالیت آن صرفاً آخرین راه‌حل فقرا به حساب می‌آمد، اکنون حتی برای جوانان طبقات متوسط به یک امتیاز

تبدیل شده بود و اکنون فعالیت ارت پس از ۹ سال تلاش، در پایان دهه ۱۳۳۰ در ایران در حال به ثمر نشستن بود (World Ort Union, 1959, p. 43).

ب: کمک به بهبود شغلیابی مهاجران ایرانی در خارج

دوره‌های کوتاه‌مدتی که مؤسسه اُرت ایران در آغاز برای بزرگسالان برپا کرد، بیشتر به منظور تسهیل کاریابی مهاجران ایرانی در خارج از کشور بود. برخی از این کارگاه‌ها که برای کمک به مهاجران به اسرائیل دایر گردید، با همکاری آژانس یهودی برای اسرائیل برگزار می‌شد. این دوره‌ها که به مدت شش تا هشت ماه برگزار می‌شدند، برای آموزش متخصصان و جوشکاران بود و اکثر هنرجویان این دوره‌ها سرپرست خانواده و از افراد غیر ماهر بودند؛ برای نمونه، یک دوره برق‌کاری که در آذر ماه ۱۳۳۷ برای دانشجویان پیشرفته آغاز شد و یک بخش آموزش مکانیک که در این هنگام در نظر گرفته شد، برای ایجاد مهارت مهاجران در نظر گرفته شده بود؛ زیرا آن‌ها با داشتن مهارت می‌توانستند به سرعت در کشورهای پذیرنده خود، کار و فعالیت اقتصادی داشته باشند (World ORT Union, 1958: 56).

در آبان ماه ۱۳۳۴، توافق‌نامه‌ای میان مؤسسه اُرت ایران و مدیر آژانس یهود در تهران منعقد شد که بر اساس آن، دوره‌های فشرده آموزشی برای بزرگسالان به نفع داوطلبان بدون مهارت و مایل به مهاجرت به اسرائیل باز می‌شود. قرار بود اُرت تمام مسئولیت اجرای دوره‌ها را بر عهده بگیرد و آژانس یهود متعهد گردد که کمک‌های مادی را برای هنرجویان تضمین کند تا آن‌ها بتوانند آموزش‌های خود را در شرایط مطلوب دنبال کنند؛ علاوه بر این، به داوطلبانی که دارای مدرک تحصیلی اُرت بودند، اولویت مطلق برای آلیه Aliyeh تضمین می‌شد (Central Office of the Ort Union, 1956: 104).

نتیجه‌گیری:

یهودیان ایرانی در دوره پایانی قاجار با راه‌اندازی مدارس آلیانس در آموزش عمومی تقریباً پیشرو بودند. در دوره پهلوی، پس از جنگ جهانی دوم، به دنبال تغییر نگرش نسبت وضعیت آموزش عمومی و اشتغال و نیز برخی عوامل دیگر، به آموزش فنی و حرفه‌ای روی آوردند. در این راستا، آنان با داشتن سرمایه اجتماعی بالا، پشتکار بسیار و روابط عمومی گسترده خود، گام مهمی در آموزش فنی و حرفه‌ای برداشتند. هرچند که مطابق اساسنامه، هیچ تبعیض مذهبی برای پذیرش هنرجو وجود نداشت و شمار زیادی از ایرانیان مسلمان در هنرستان‌های آن به‌ویژه تهران

تحصیل می‌کردند، با این حال، ایجاد هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای در شهرهای اصفهان، شیراز و تهران، با ایجاد مشاغل نوین، نقش چشمگیری در بهبود زندگی جمعی آنان داشت. راه‌اندازی کارگاه‌های درودگری و خیاطی برای هنرآموزخانه‌های هنرستان آرت در شهرهای اصفهان و شیراز و دادن وام برای خرید چرخ خیاطی توسط خانم‌ها به کمک صندوق لوییچ، زمینه اشتغال‌یابی برای شماری از کلیمیان این شهرها فراهم کرد. در دهه ۴۰ با شتاب صنعتی شدن ایران، قابلیت‌های این مؤسسه آموزشی به‌ویژه در رشته‌های صنعتی، بیشتر نمایان شد و بسیاری از هنرجویان این هنرستان با درآمدهای خوب به‌سرعت جذب صنایع جدید شدند. همچنین این مؤسسه با آموزش حرفه‌ای بزرگسالان توانست زمینه کاریابی برای مهاجران ایرانی در کشورهای مهاجرپذیر به‌ویژه اسرائیل فراهم کند. هرچند که با مهاجرت گسترده یهودیان سرانجام هنرستان‌های شیراز و اصفهان پس از یک دهه فعالیت تعطیل شدند، اما با تمرکز آموزش در تهران و بهره‌گیری از روش‌های آموزشی نوین، آن را به یک مؤسسه نمونه و پیشرو در آموزش حرفه‌ای و صنعتی تبدیل کردند. چنانکه در این اواخر، دولت برای تربیت دبیر فنی مورد نیاز هنرستان‌های خود به همکاری با این مؤسسه روی آورد.

پی‌نوشت:

- کیوتص جوامع اشتراکی یا همان سوسیالیستی اسرائیل است که برای نخستین بار در سال ۱۹۱۰ بر پایه فعالیت اشتراکی کشاورزی برپا شد و پس از آن در شاخه فعالیت صنعتی و فناوری‌های نوین هم گسترش یافت.

منابع:

- سرشار، هما (۱۹۹۶). *تروعا؛ یهودیان ایرانی در تاریخ معاصر*، جلد ۱، کالیفرنیا: انتشارات مرکز تاریخ یهودیان ایرانی.
- سرشار، هما (۲۰۰۰). *تروعا؛ یهودیان ایرانی در تاریخ معاصر*، جلد ۲، کالیفرنیا: انتشارات مرکز تاریخ یهودیان ایرانی.
- غلامی، شهرام (۱۴۰۱). «بررسی کارنامه آموزشی مؤسسه فنی حرفه‌ای ارت ایران: ۱۳۲۹-۱۳۵۷»، *مطالعات تاریخ فرهنگی*؛ پژوهش‌نامه انجمن ایرانی تاریخ، سال سیزدهم، ش. ۵۲، تابستان ۱۴۰۱، صص ۲۷ - ۵۴.
- کرمانشاهی، حشمت‌الله (۱۳۸۶). *تحولات اجتماعی یهودیان ایران در قرن بیستم*، لس- آنجلس: شرکت کتاب.
- لوی، حبیب (۱۳۷۶). *تاریخ جامع یهودیان ایران*، لس‌آنجلس: بنیاد فرهنگی حبیب لوی.

- Aronson, Grigory (1930). *History of the Founding of ORT*, Russian.
- Burrell, R. M. (ed). (1997). *Iran political diaries*, vol. 7 and 12, London, Archive editions.
- Shapiro, Leon (2010). *The History of ORT: A Jewish Movement for Social Change*, London, England, 2nd ed.
- Bureau Central place des nations, (January 1958). *world Ort Union 1957*, Jeneva,
- Bureau Central de l'ORT Union, (1952). *ORT Union Rapport Juin 1950-Juin 1952*, Genève, Juillet.
- Central Office of the Ort Union (February 1952). *Ort Union Aativities in 1951*, Geneva.
- Central Office of the Ort Union (February 1954). *Ort Union Aativities in 1953*, Geneva.
- Central Office of the Ort Union (February 1955). *Ort Union in 1954*, Geneva.
- Central Office of the Ort Union (February 1956). *Ort Union in 1955*, Geneva.
- Central Office of the ORT Union, (November 1956). *Ort work at the beginning of the school year 1956-1957*, Geneva, November 1956.
- ORT Cetral Office (January 1967). *World Ort union 1966*, Geneva
- ORT Uion. (1965). *Report on Activities 1960-65 submitted to the World ORT Union, 85th Anniversary Cogress*, June 27-30, Rome.
- ORT Uion. (1956). *Semi-Annual Report*, January- June, Geneva.
- OTR Uion. (1956). *Rapport Semestriel*, Janvier- Juin 1956, Genève.

- World Ort Headquarters (1951). *One Year ORT Activities Report for 1950*, Paric.
- , (1954), *World ORT Union 1954*, Geneva.
- , (June 1956). *Material and Memoirs: Chapters for the History of ORT*, Geneva, Switzerland.
- , (1960). *World ORT Union 1959*, Geneva, Switzerland.
- , (February 1975). *World ORT Union 1974*, Geneva, Switzerland.
- , (February 1977). *World ORT Union 1976*, Geneva, Switzerland.
- , (February 1978). *World ORT Union 1977*, Geneva.
- World Ort Union, (June 1965). *Report on Activities 1960-1965*, submitted to the World Ort Union 85th Aniversary Congress, Rome, 1965.

اسناد:

- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۲۹۷۰۱۶۲۸۶ محل در آرشیو ۶۰۲ ژ ۱۲ ژ ۱.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۲۹۷/۴۵۲۳۷.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۳۰۸۸۵/۲۳۰ شماره بازبایی ۳۰۸۸۵/۷/۱.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۲۹۷/۱۲۱۶۸ محل در آرشیو ۴۲۶ خ ۴ آپ ا.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۲۹۷/۳۲۴۸۵ محل در آرشیو ۱۲۷ گ ۱۴ آ ا.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۲۶۴/۲۴۱۲۸.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۲۹۷/۱۲۶۶۹ محل در آرشیو ۸۱۸ د ۲ آپ ا.
- ساکما (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران)، سند شماره ۳۰۸۸۵/۲۳۰.

پیوست‌ها:

بازرس وزارت آموزش و پرورش هنگام دیدار از هنرستان ارت شیراز، فروردین ۱۳۳۷ / آوریل ۱۹۵۸

استاندار اصفهان هنگام دیدار از کارگاه‌های ارت اصفهان، دهه ۱۹۵۰

استاندار فارس هنگام بازدید از آرت شیراز، تیر ۱۳۳۳/ جولای ۱۹۵۴. آقای نسائیان، مدیر مدرسه، در حال نشان دادن کارهای هنرجویان است.

مقام حکومتی ایرانی در حال بازدید از کارهای منبت‌کاری هنرجویان شیراز جولای ۱۹۵۴/ تیر ۱۳۳۳

دختران در حیاط مدرسه ارت شیراز، جولای ۱۹۶۳ / تیر ۱۳۴۲

سیف‌الله همت، استاندار فارس، هنگام ورود به هنرستان شیراز، جولای ۱۹۵۴ / تیر ۱۳۳۳

دیدار خانم و. وودک (v.wodek) از کلاس خانه‌داری هنرستان آرت اصفهان، می ۱۹۵۸

آقای خاتمی، هنرآموز مثبت‌کاری، همراه با یک هنرجو در آرت اصفهان، دهه ۱۹۵۰

کلاس کفاشی هنرستان ارت شیراز، سال ۱۹۵۲

استاندار فارس در ارت شیراز، جولای ۱۹۵۴

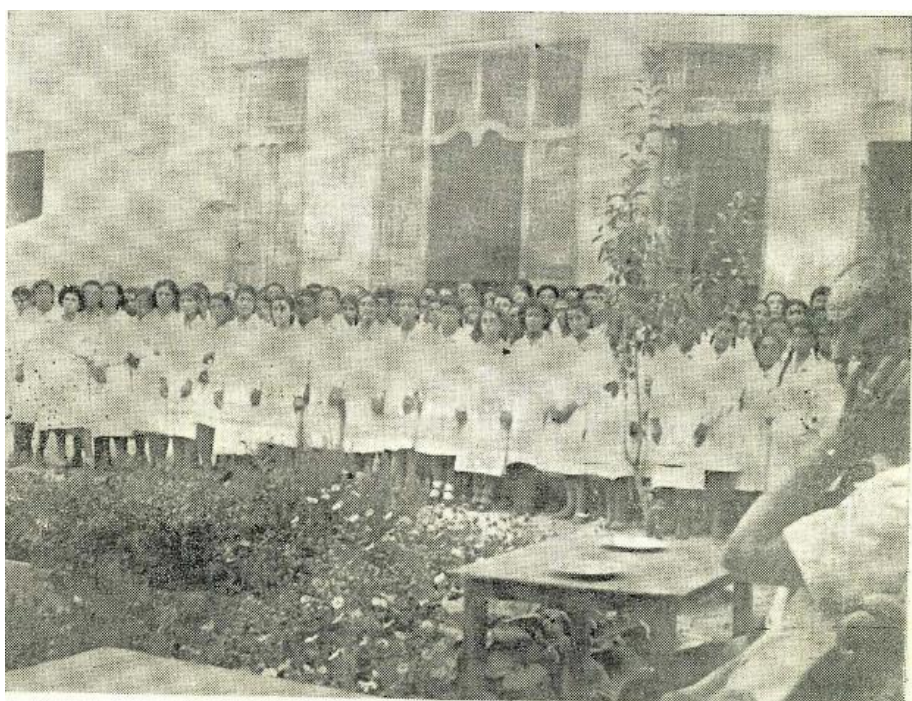
هنرآموزان ارت اصفهان، ژانویه ۱۹۵۲

آقای مفض‌کار، مدیر مدرسه ارت اصفهان، ژانویه ۱۹۵۲

هنرستان دختران ارت اصفهان، سال ۱۳۳۱

هنرستان دخترانه ارت شیراز، ۱۳۳۱